

A Duna – utazás a múltba

Ezzel a címmel látható időszaki kiállítás az Osztrák Nemzeti Könyvtár pompás barokk dísztermében május 4. és november 7. között. Ahogy azt az intézmény hasonló rendezvényeinél már megszokhattuk: a saját gyűjteményből válogatott anyagban eddig sohasem látott szövegeket és képeket is bemutatnak. A rendezők négy nagy fejezetben tárlják a választott témát: államokat elválasztó határfolyamként, országokat összekötő vízi útként, szállítási útvonalként és páratlan természeti tájegységként láttatják.

A Pasetti-térkép a díszteremben
(ONB Foto: Virgil Widrich, 2021.)

A Duna egyedülálló abban, hogy tíz országot is érint (Németország, Ausztria, Szlovákia, Magyarország, Horvátország, Szerbia, Románia, Bulgária, Moldova, Ukrajna) és négy főváros is található a partján: Bécs, Pozsony, Budapest és Belgrád. (Vízgyűjtő területe pedig további hét ország: Svájc, Olasz-, Cseh- és Lengyelország, Ukrajna, Bosznia-Hercegovina, Albánia – a szerk.)

A Duna térsége három akkori nagyhatalom – a Habsburg és az Oszmán Birodalom, valamint a cári Oroszország – érdeklődését egyaránt felkeltette. Ezért is érdekes Heinrich *Ottendorf* császári hadi komisszár *I. Lipótnak* ajánlott, remekbe sikerült kézírata 1665-ből. Ez az útleírás (Reisebeschreibung) Budától Belgrádig terjed – ami akkor török fennhatóság alá tartozott –, így stratégiai fontosságú volt az ún. „palánkok” (kis erődítmények) számbavétele. A Dunán hadihajókat (ún. „csajkákat) is bevetettek őrzésként és védelmi okokból. Ezeket a Klosterneuburgban épített keskeny naszádokat evezőkkel és vitorlákkal egyaránt ellátták, háborúban akár ágyúkkal is felszerelték és személyzetük harminc főt is kitett. Támaszpontjaik egyike a Tisza torkolatá-

nál volt. Egy zászlóaljuk (Tschaikenbataillon) a XIX. század közepéig a császári és királyi dunai hajóhadhoz (Donauflotte) tartozott.

A folyam összeurópai fontosságát hangsúlyozta már az olasz *Vincenzo Coronelli* 1688-ban készült, színekben gazdag térképe is, amit *Cours Du Danube...* címmel Párizsban nyomtattak. Másfél évszázaddal később *Adolph Kunike* német származású osztrák litográfus saját bécsi „könyvnyomtatási intézetében” adta ki a három kiadásban is megjelent (1820, 1824, 1826) tájképeket. Ezek német forrásától (Donaueschingen) a Fekete-tenger romániai partján elterülő deltás torkolatáig mutatták be a Duna mente változatosságát. Az akkori államok és egyes nagytérségek: Baden, Württemberg, a Hohenzollern Fejedelemség, Bajorország, Ausztria, Magyarország, a Szerémség, a Bánság, Bulgária, Havasalföld, Moldova, Besszarábia, Törökország festői tájaival és soknemzetiségű, népviseletes lakóival kerültek a képekre. A 264 (!) sokszorosított grafikai lap minőségét saját művei mellett többek között olyan alkotókkal biztosította, mint *Jakob Alt*, *Franz Wolf*, *Ludwig Erminy* vagy *Johann Nepomuk Hoechle*, akik mindannyian koruk

jeles művészei voltak. A kiállításon csak válogatott reprodukciók szerepelnek, de a könyvtár honlapján mindet meg lehet tekinteni (www.onb.ac.at/museen/prunksaal).

A Duna „veszélyes üzemnek” számított a sziklazátonyok és örvények, jégtorlaszok és áradások miatt, ezért már 1715-től felvetődött szabályozása szükségességének gondolata. Az 1830, 1849, 1850 és 1862 során bekövetkezett katasztrófák nyomán bizottságokat hoztak létre a szabályozási tervek kidolgozására. Ehhez először is pontosan fel kellett mérni a folyam medrét. Valentin von Streffleur kezdeményezésére 1857-ben tizenhat lapot kinyomtatottak A Duna-folyam térképe az Osztrák Császárság területén címmel, amelyet 1862 és 1867 között tovább bővítettek. Végül Florian von Pasetti hidrotechnikus, egyben nagyhatalmú minisztériumi főhivatalnok irányításával Passautól a Vaskapuig 54 lap jött össze, amelynek összhossza harminchat méter. A most bemutatott reprodukció, mely a kiegészítő illusztrációkkal együtt összesen negyvennégy métert tesz ki, a tárlat fő látványossága. Rudolf Alt (Jakob fia) 1869-ben vetette papírra művészi látomását a szabályozott Dunáról. Nagyszabású vízműveket ábrázolt a bécsi partok mentén, amik azonban sohasem valósultak meg. A terjedelmes vízfestményeket „a legmagasabb engedélyezéssel” bemutatták az 1873-as bécsi világkiállításon, aztán az udvari, majd a nemzeti könyvtárba kerültek, és most – hosszú és gondos helyreállításuk után ismét láthatja a közönség. „A családban marad” jelszóval, ezt kiegészítendő, a Duna „kulturális terét” Jakob Alt ötvenöt remekbe sikerült akvarelljével szemléltetik, amelyeknek két földrajzi végpontja Engelhartzell és Bécs. A szigorú állományvédelmi rendszabályok miatt az eredeti példányokból egyszerre csak kettőt mutatnak be és ezeket is szabott menetrend szerint váltogatják a teremben.

A szabályozási munkák első kapavágása Bécs térségében 1870. május 14-én történt, s azóta se szeri, se száma a mederregulázásoknak és kisebb-nagyobb vízierőmű-építéseknek. Ferenc József uralkodásának is egyik legfontosabb munkaterve volt a hajózhatóság biztosítása. 1829-ben alapították az Első császári és királyi privilegizált Duna-Gőzhajózási Társaságot (Erste k. k. privilegierte Donau-Dampfschiffarts-Gesellschaft, röviden: DDSG), amely 1830-tól átvette a menetrendszerű vízi közlekedést. Ez évben egy gőzhajó a Bécs-Budapest távot tizen négy óra alatt tette meg (a járat két nap múlva tért vissza kiinduló kikötőjébe). A DDSG rohamosan fejlődött, Bécstől északnyugatra Korneuburgban és Budapesten saját hajógyárjai voltak, Pécsen pedig bányái a szénellátáshoz. 1880-ra a DDSG a világ legnagyobb belvízi hajózási társasága lett, flottája több mint kétszáz gőzhajóból és mintegy ezer teherhajóból állott. A folyónak a turizmusban betöltött óriási szerepét, ami együtt haladt a korrallal és a tömegközlekedés forradalmával, régi útikönyvek és útleírások érzékeltetik a tárlaton. A vízre kelt csoportok mellett a kisemberek magán-

Hermann Voigtländer: Duna-szabályozás kotrógéppel

(fénykép é.n., fotó: ONB)

turizmusát példázza Lothar Rübelt csoportos felvétele Amatőr fényképészek Kritzendorfban címmel.

A kulturális területre áttérve, találmokra kiragadott példa a folyam ihlető hatása a zeneszerzőkre. Elég csak a bécsiek titkos himnuszává vált, közismert Kék-Duna keringőre (An der schönen blauen Donau) utalni, amit 1867-ben mutatott be az ifjabb Johann Strauss. Ennek első nyomtatott kiadása mellett látható Richard Strauss 1941-es, eredeti kézírata Duna című, sajnos befejezetlenül maradt szimfonikus költeményével.

Osztrák népmesék, legendák és mondák mind-egyre visszatérő alakja a Duna-asszonyka (Donauweibchen), ez a jó indulatú tündér, aki veszélyes munkájukban segíti a hajósokat és a halászokat. A második világháború után Hans Carl Artmann és Gerhard Rühm, a rendkívül népszerű szerző-páros 1960-as, azonos című rövidfilm-forgatókönyvében Danubius, a víziember leánya – Elfi – a vízvezetéken keresztül Bécsbe érkezik, mert szeretne halandó emberré válni, de vágya nem teljesülhet, mert egy bárban megismert szerelme – Burli – hűtlen lesz hozzá. Ingeborg Bachmann egyetlen befejezett regénye – az 1971-es Malina – a mesebeli Kagrán hercegnőről szól, egy mesebeli környezetben, a vad Ó-Dunán és annak ártéri erdejében, ahová elrabolták. A szlovák származású bécsi író, Andreas Okopenko 1970-ben megjelent kísérleti „Lexikon-regénye” arra kérte olvasóit, hogy abécérendbe rakott benyomásait és szöveg-paneljeit állítsák össze szentimentális történetté egy Bécsből Wachaubába tartó hajóút ürügyén...

1992-ben a folyam jövőjéről szőtt minden korábbi elgondolást fölülmuló eseményként európai összefogással elkészült a Rajna-Majna-Duna-csatorna. Átjárható vízi út jött létre az Északi- és a Fekete-tenger között.

Mindez korántsem teljes beszámoló, csak egy, az érdeklődést felkelteni szándékozó tallózás a sokrétű kiállítás iránt.

W. I.